

La reina Maria, dona d'Alfons V el Magnànim: vida i obra de govern (1401-1458)

Montserrat Toldrà Parés

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

L'alcàsser de Segòvia on va néixer la reina Maria i principal residència de la família reial de Castella.

Una de les poques representacions de la reina: Maria està asseguda al setial, mentre Jaume Marquilles presenta el seu llibre, “Comentari sobre els usatges”, als consellers de Barcelona, any 1448. Miniatura feta per Bernat Martorell o Bernat Rauric, membre del seu taller. AHCB, 1G-18, *In usatica Barcinone commentaria*, ms. 242, fol. 1.

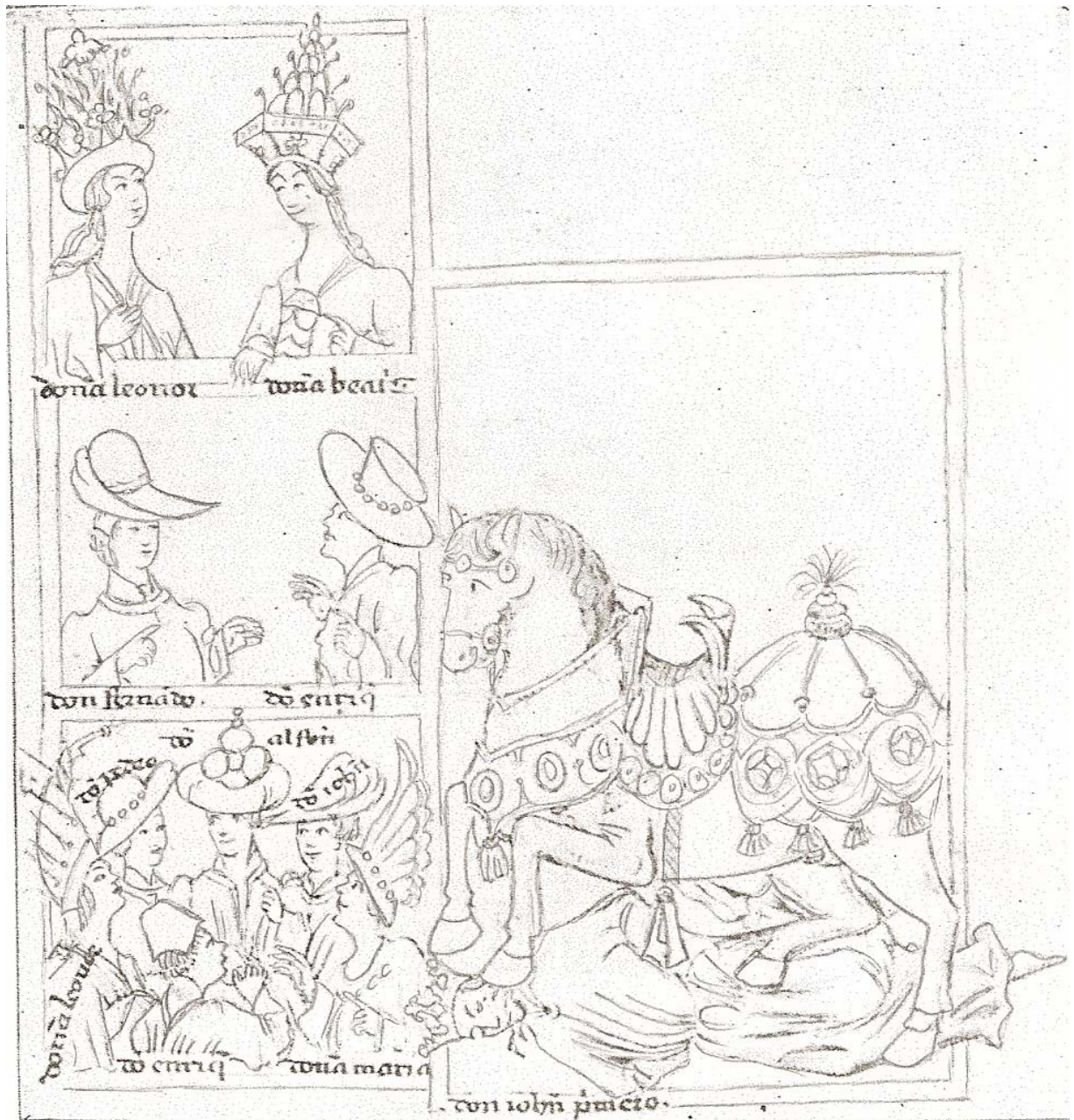
Imatge completa de la pàgina il·luminada de Maria amb els consellers de Barcelona, del llibre de Marquilles, *In usatica Barcinone commentaria*. Ibid. fol. 1.

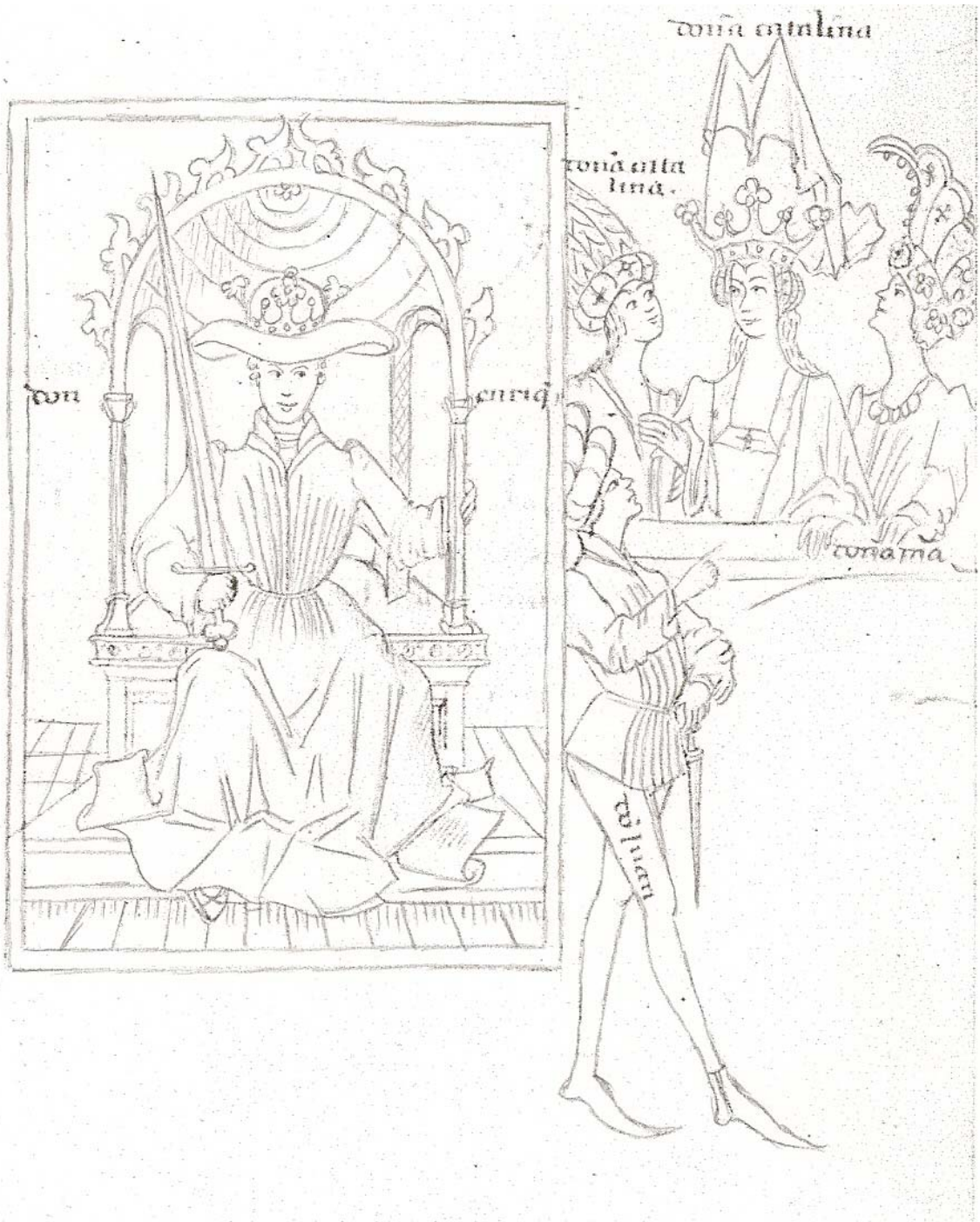
La reina Maria asseguda al seu setial i amb un llibre d'oracions a la mà. En tamany més petit, personatges del dit gremi. "Llibre de privilegis del Gremi d'Hortolans de Sant Antoni de Barcelona", any 1443. AHCB, Fons gremial, 2B- 2.1, fol. 18v.

El rei Alfons i la reina Maria oint missa en la capella del seu palau de València, amb el cardenal Joan de Casanova, els clergues, consellers, oficials de la cort i donzelles de la reina. Salteri i llibre d'Hores d'Alfons el Magnànim i el cardenal Joan de Casanova (confessor del rei i qui va encarregar fer el llibre), fet per Lleonard Crespí, a València l'any 1443. Text: *Ad missam beatae Virginis officium. Salve Sancta parens enixa puerpera regem qui caelum terramque regit in saecula saecularum. Post partum virgo inviolata permansisti dei genitrix intercede pro nobis.* (Ofici per a la missa de la Verge. Salve Santa Mare que has parit al rei que governa el cel i la terra pels segles dels segles. Després del part vas romandre Verge inviolada, Mare de Déu intercedeix per nosaltres). British Library, Londres, Ms. Add. 28962, fol. 281v.

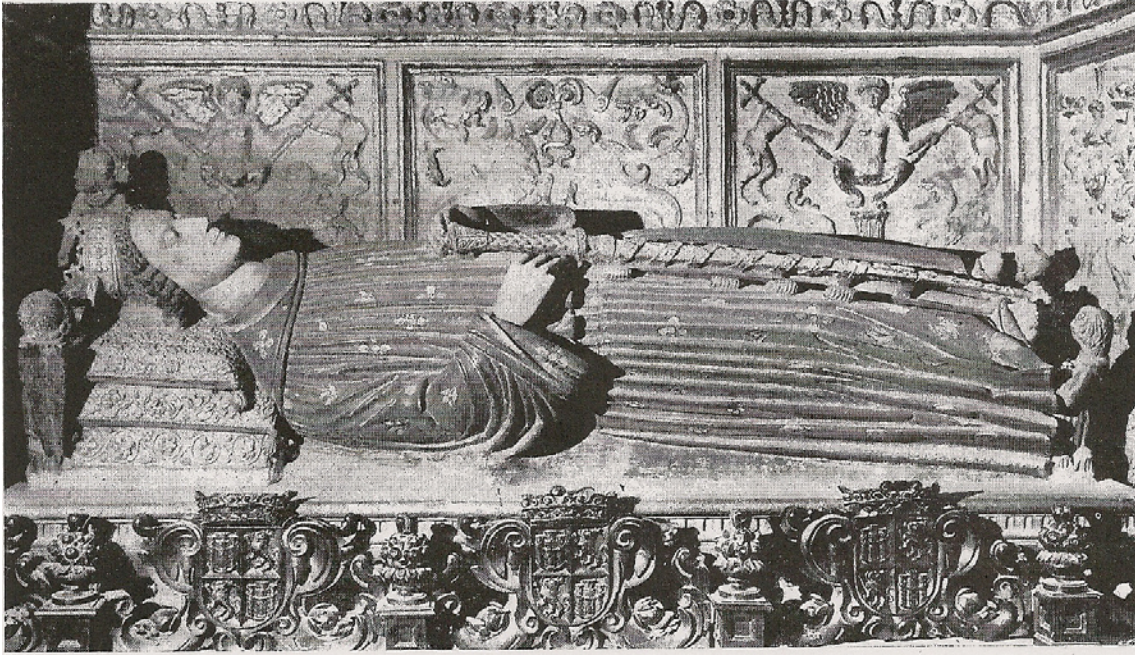
Retrats de la família reial castellana: A la dreta el rei Joan caigut del cavall, accident en què va morir. A dalt, a l'esquerra les dues esposes de Joan, Elionor d'Aragó i Beatriu de Portugal. Al mig, els dos fills de Joan i Elionor, Ferran i Enric. Sota els nets: Alfons, Joan, Pere, Enric, Elionor i Maria. Són retrats imaginaris posteriors a 1460. Biblioteca del Palacio Nacional. Madrid, *Genealogia de los reyes*, còdex d'Alonso de Cartagena. IGUAL UBEDA: *Alfonso el Magnánimo y el Reino de Valencia*, p. 35.

El rei Enric III de Castella, assegut al tron. A la dreta, la seva esposa, Caterina de Lancàster i els tres fills: Maria, Caterina i Joan. *Genealogia, Ibid.* P. 37.

El papa Nicolau V confirma la confraria de la Verge de Montserrat al 1453. Agenollats Alfons i Maria. Escena i retrats imaginaris. *Llibre Vermell de Montserrat*, en *Art de Catalunya*, vol. 10, Barcelona, 2000, p. 131.

Sepulcre d' Enric III, pare de la reina Maria. Catedral de Toledo.. Sánchez Cantón, *Los retratos de los reyes de España*, 1. 44, pp. 61-62.

Sepulcre de Caterina de Lancàster, esposa d'Enric III i mare de la reina Maria. Retrat idealitzat. Catedral de Toledo. *Ibid.* 1. 45, p. 62.

Sepulcre de Ferran d'Antequera acompanyat de la seva esposa Elionor d'Alburquerque (malgrat que ella va ser enterrada al convent de Santa Maria de Medina del Campo) al monestir de Santa Maria de Poblet (Tarragona). Obra de l'escultor Pere Oller, restaurada per Frederic Marés. Foto: Montserrat Toldrà.

El rei Joan II (posterior a 1454), obra de Joan de Borgonya. Catedral de Toledo.
Los retratos... op. cit. 1.63, p. 78.

El rei Ferran I agenollat (dreta), coronat pel nen Jesús i protegit per Sant Domènec. Esquerra, l'arquebisbe de Toledo, Sancho de Rojas, amb Sant Benet. Retaule primitiu de Sant Benet de Valladolid. (1415-1422). Mestre Rodríguez de Toledo. Museu del Prado. *Museo del Prado*, vol. 6, Edic. Orgaz, 1978. pp. 14-15.

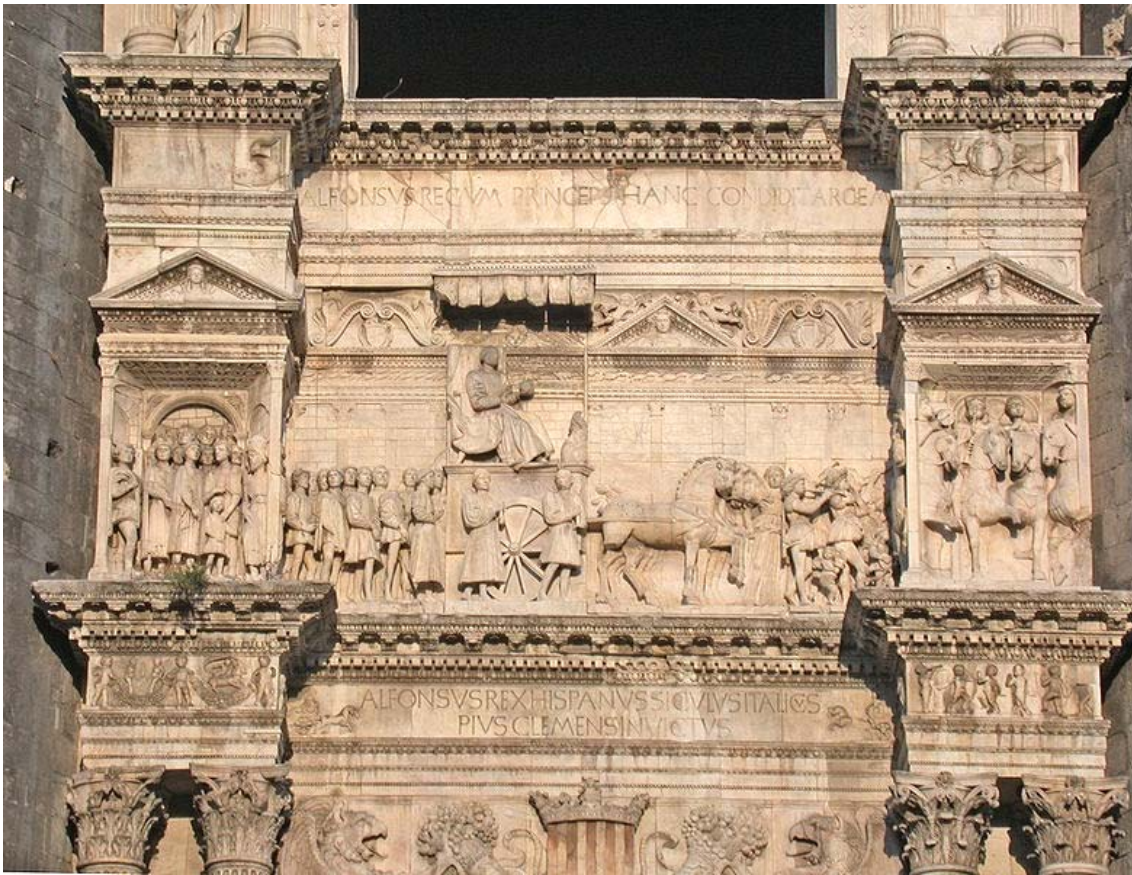
Vista del port de Nàpols, amb el castell Nou; 1470. Taula Strozzi, Museu de Sant Martino de Nàpols.

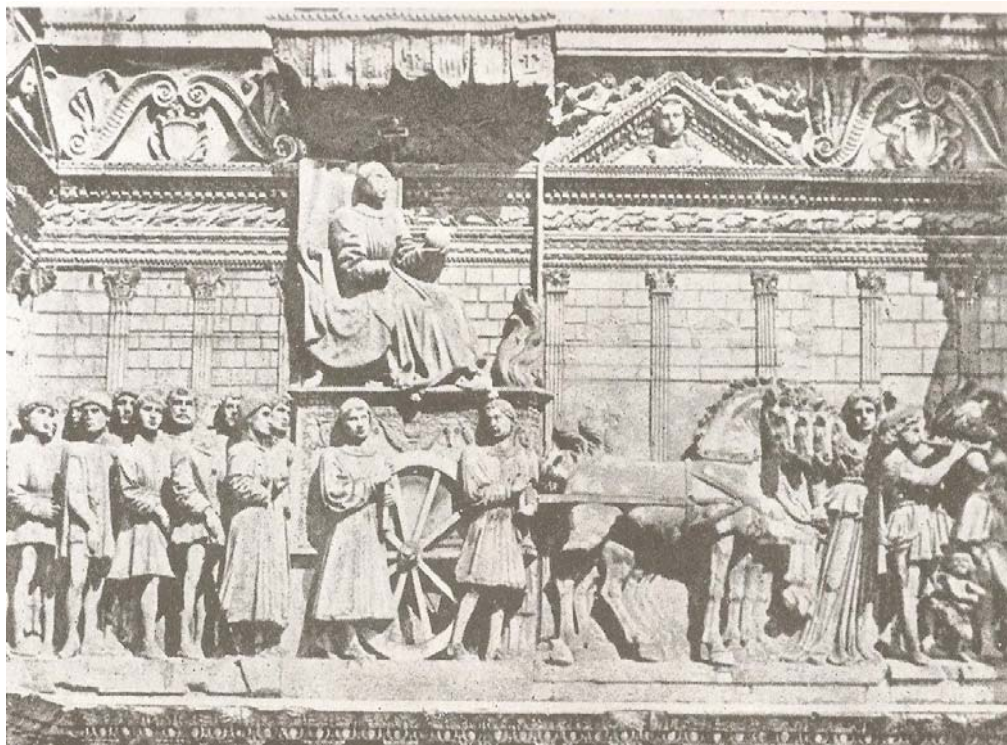
Castell Nou de Nàpols

Façana de l'entrada del Castell Nou com un arc triomfal amb relleus de marbre sobre la solemne entrada del rei Alfons V a Nàpols. Francesc Laurana (1450-1458). Foto: Àngel de Paz.

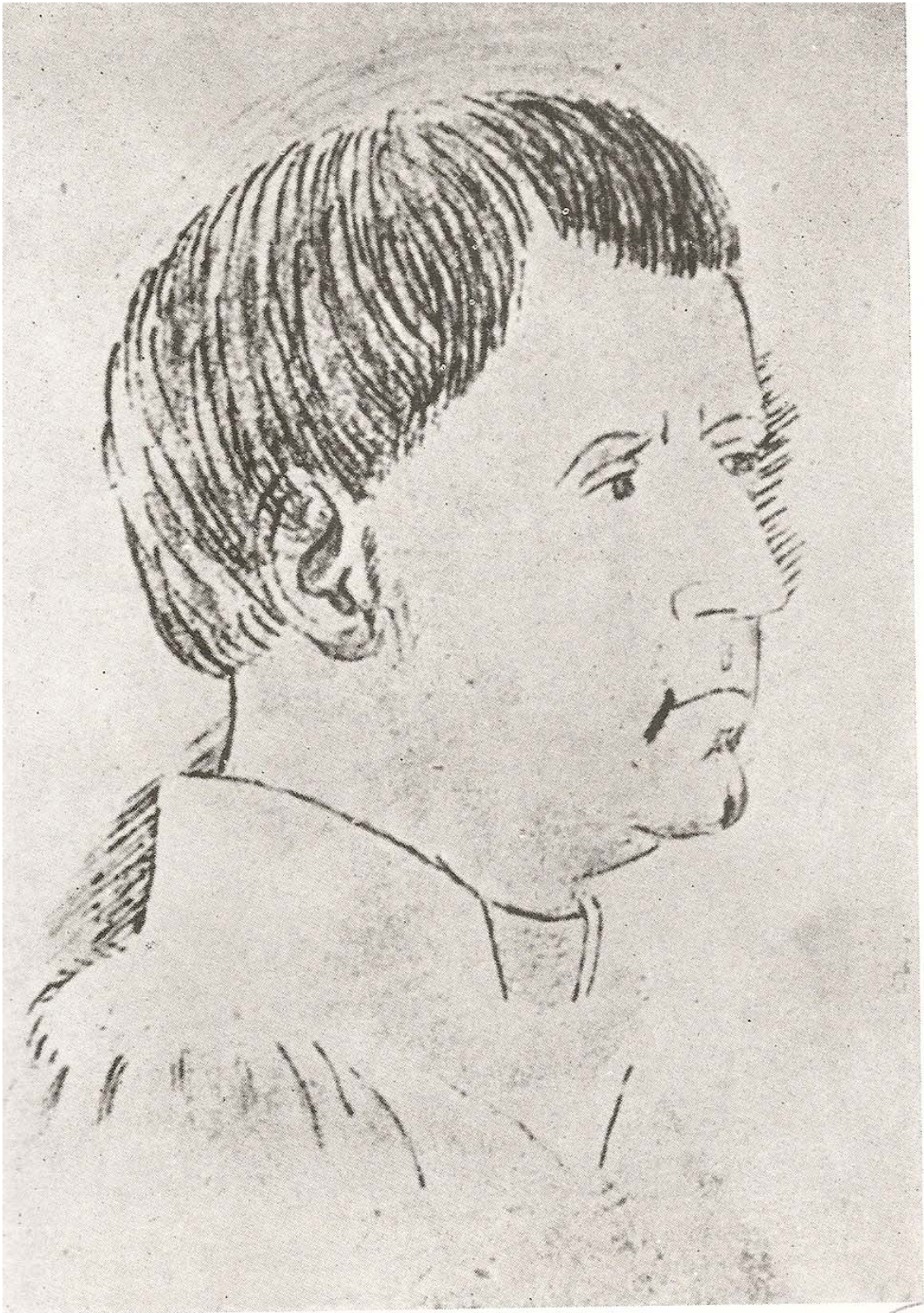
Detall dels relleus de la façana del castell Nou amb el carro triomfal d'Alfons.
Foto: Maria dels Àngels Pérez Samper.

Detall del carro triomfal d'Alfons.

El rei Alfons V, jove . Autor desconegut, de l'escola de Piero della Francesca.

El rei Alfons V de mitjana edat . Dibuix del Pisanello. Museu del Louvre.
Còdex Vallardi. *Alfonso el Magnánimo...* op. cit. p. 51.

Relleu d'Alfons V per Mino da Fiésolo. Museu del Louvre.

PISANELLO. Medalla de Alfonso el Magnánimo (Museo Nacional de Florencia)

Medalla d'Alfons *el Magnànim*. El Pisanello. Museu Nacional de Florència. *Ibid.* p.49.

Llegenda. Anvers:

DIVVS·ALPHONSVS·ARAGO SI-SI VA HIE HVN MA·SAR·COR·REX CO BA DATEN·C·AC (Diví Alfons i abreviatures dels seus regnes).

Revers: *VENATOR INTREPIDVS* (caçador intrèpid); *OPUS PISANI PICTORIS* (obra del pintor pisano).

Retrato del Rey Alfonso

Facsimil de una medalla de plata de Pietro Pisano.

Facsimil de medalla de plata. El Pisanello. Museu Arqueològic de Madrid. Giménez Soler, *Itinerario... op. cit.*

Llegenda. Anvers:

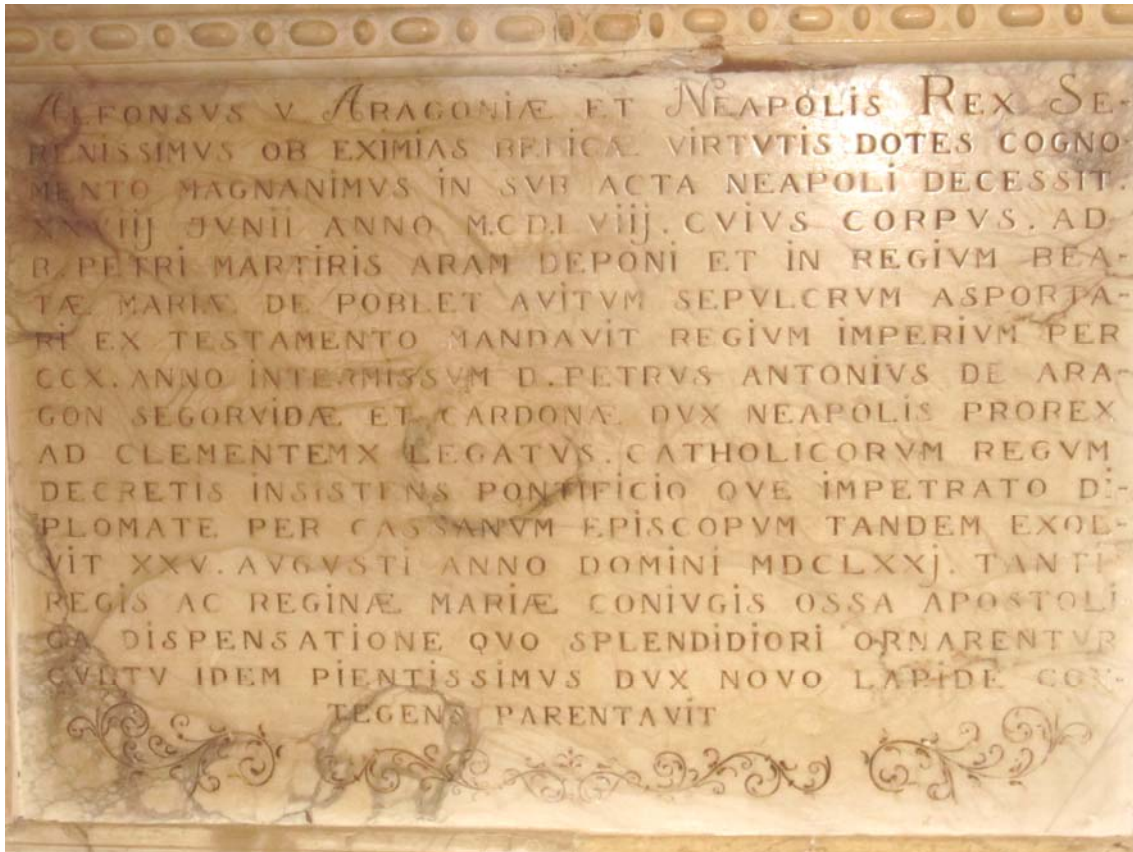
DIVVS ALPHONVS REX- MCCCXLVIII. TRIVMPHATOR·ET·PACIFICVS. (Diví Alfons rei triomfador i pacífic). 1449.

Revers: *LIBERALITAS AVGVSTA-PISANI PICTORIS OPVS* (Liberalitat augusta. Obra del pintor Pisano) Giménez Soler, *Itinerario... op. cit.*

Estat actual de la tomba d'Alfons V, *el Magnànim*, en el presbiteri de Santa Maria de Poblet. Les restes d'Alfons van ser traslladades des de sant Pere Màrtir de Nàpols a Poblet al 1671. Només es conserva una part de la tomba. Va ser esculpida pels Grau de Manresa i la làpida es va posar el 1673. Foto: Montserrat Toldrà.

Del trasllat de les restes d'Alfons se'n va encarregar el bisbe de Cassano, Alonso de Balmaseda, per encàrrec del virrei de Nàpols Pere Antoni d'Aragó, el qual era descendent directe de l'infant Enric i Beatriu Pimentel. Per aquest motiu, va encarregar una gran tomba per als dos germans, el rei Alfons i l'infant Enric (el qual estava ja enterrat a Poblet amb les dues esposes, l'infanta Caterina i Beatriu Pimentel). Al mateix temps, també es van traslladar des de Nàpols, les restes de l'infant Pere i de la neta del rei Alfons, la reina Beatriu, esposa de Maties d'Hongria i van ser enterrades en el panteó dels Cardona. Les tombes va ser destruïdes en el segle XIX durant la desamortització i abandó del monestir. Agustí Altisent: *Història de Poblet*, pp. 507, 523.

Inscripció de la làpida: ALFONSUS V. ARAGONIAE ET NEAPOLIS REX SERENISSIMUS OB EXIMIAS BELICAE VIRTUTIS DOTES COGNOMENTO MAGNANIMUS IN SUBACTA NEAPOLI DECESSIT. XXVIII JUNII ANNO M.C.D.L VIII CUIS CORPUS AD B. PETRI MARTIRIS ARAM DEPONI ET IN REGIUM BEATAE MARIAE DE POBLET AVITUM SEPULCRUM ASPORTARI EX TESTAMENTO MANDAVIT REGIUM IMPERIUM PER CCX. ANNO INTERMISSUM D. PETRUS ANTONIUS DE ARAGON SEGORVIDAE ET CARDONAE DUX NEAPOLIS PROREX AD CLEMENTEM. X LEGATUS. CATHOLICORUM REGUM DECRETIS INSISTENS PONTIFICIO QUE IMPETRATO DIPLOMATE PER CASSANUM EPISCOPUM TANDEM EXOLVIT XXV. AUGUSTI ANNO DOMINI MDLXXI. TANTI REGIS AC REGINAE MARIAE CONIUGIS OSSA APOSTOLICA DISPENSATIONE QUO SPLENDIDIORI ORNARENTUR CULTU IDEM PIENTISSIMUS DUX NOVO LAPIDE CONTEGENS PARENTAVIT.

Traducció d'Angel de Paz: Alfons V. sereníssim rei d'Aragó i de Nàpols, conegut pel Magnànim pels seus extraordinaris dots de valor bèl·lic, va morir en la conquerida Nàpols el 28 de juny de l'any 1458. Va manar en el seu testament que el seu cos fos dipositat junt a l'altar de Sant Pere Màrtir i traslladat al reial sepulcre dels seus avantpassats de Santa Maria de Poblet. Aquest regi manament va ser incomplet durant 210 anys. Dom Pere d'Aragó, duc de Sogorb i Cardona, virrei de Nàpols i ambaixador davant el papa Clement X, insistint en les ordres dels catòlics reis i aconseguida l'autorització pontifícia, finalment ho va complir el 25 d'agost de l'any del Senyor 1671, mitjançant el bisbe de Cassano. El mateix piadosíssim duc, amb dispensa apostòlica, va celebrar les exèquies cobrint amb una làpida nova els óssos de tan eximi rei i els de la reina Maria, esposa seva, per tal que fossin honorats amb un culte més esplèndid.

Nota: La reina Maria va ser enterrada al 1458 al monestir de la Santíssima Trinitat de València i encara hi reposen les seves restes. Va ser una confusió del virrei o d'altres persones en esmentar la reina Maria.

El rei Alfons assegut en el tron envoltat de personatges de la cort. Miniatura del còdex *Lo libre dels fets e dits del gran Rey Alfonso excelents e memorables...* de Beccadelli, traduït per Jordi de Centelles (posterior a 1481)). Beccadelli seria el segon personatge de la dreta; l'altre seria Pere Eixarc, servidor del rei Alfons que va encarregar la traducció a Centelles. Biblioteca de Catalunya, (col·lecció Bonsoms) ms. 1715, fol. 1v.

Bust de Ferran I, rei de Nàpols (fill bastard d'Alfons V) per Pietro di Martino. Museu del Louvre. Pontieri, *Ferrante d'Aragona...* op. cit. p. 192.

La reina Isabel, esposa de Ferran i els seus fills, Alfons i Elionor. Retaule de Sant Vicent Ferrer de l'església de Sant Pere Martir de Nàpols. *Ibid.* p. 336

Retrat del papa Calix III (1455-58) . Sota: l'escut papal.

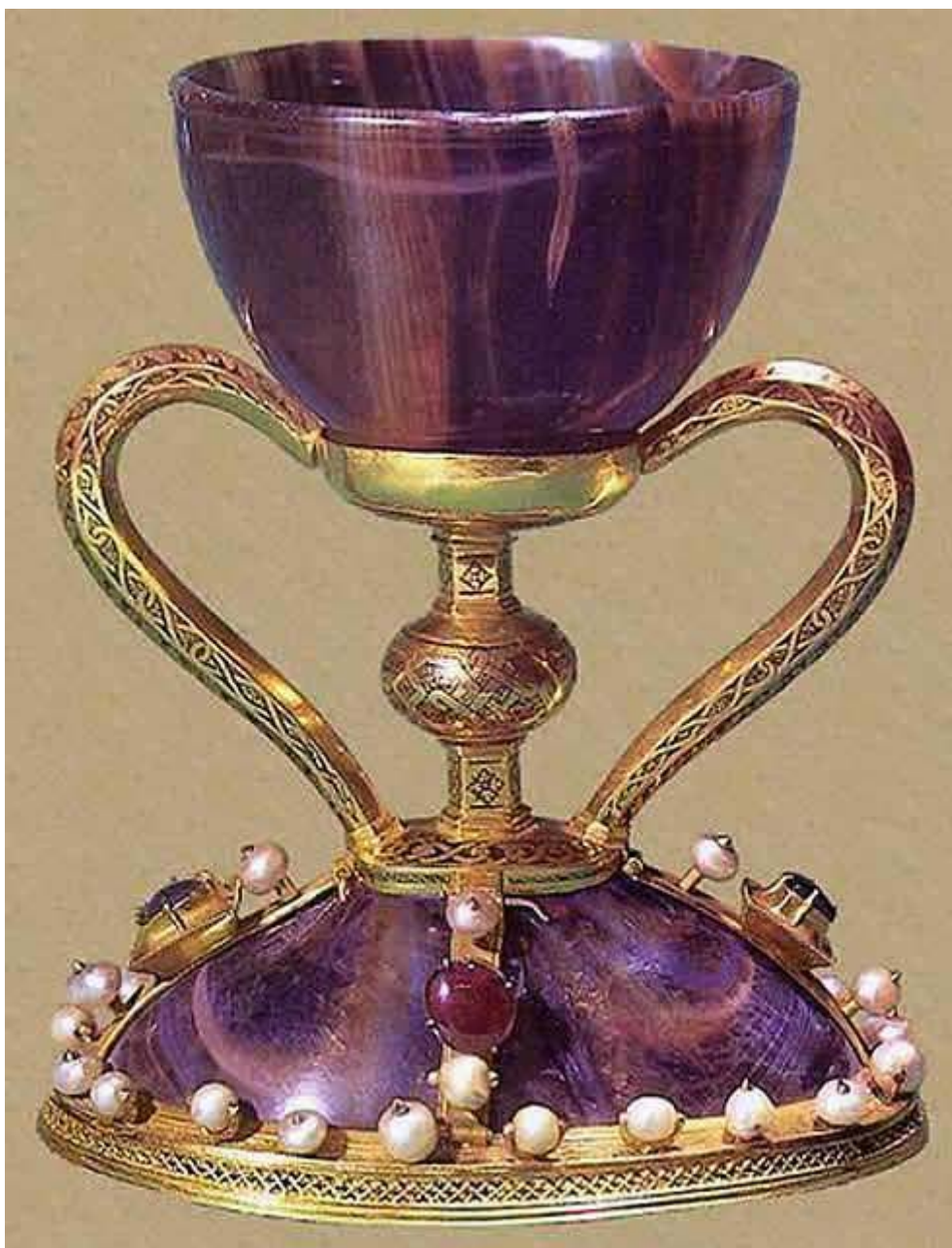

Alvaro de Luna. Retaule del conestable o de la capella de Sant Jaume. Catedral de Toledo. Suárez Fernández: *Historia de España*, t. XV, *op. cit.* p. 192.

Retrat d'Íñigo López de Mendoza, marquès de Santillana. Retaule de l'hospital de Buitrago, pintat per Jorge Inglés. Castillo de Viñuelas (Madrid), *Ibid.* p. 176.

Calze o Sant Graal que Alfons V va regalar al 1437 a la Seu de València (peça romànica o anterior). Catedral de València.

Capella del Sant Calze. Retaule d'alabastre de Giuliano Poggibonsi, s. XV. Catedral de València.

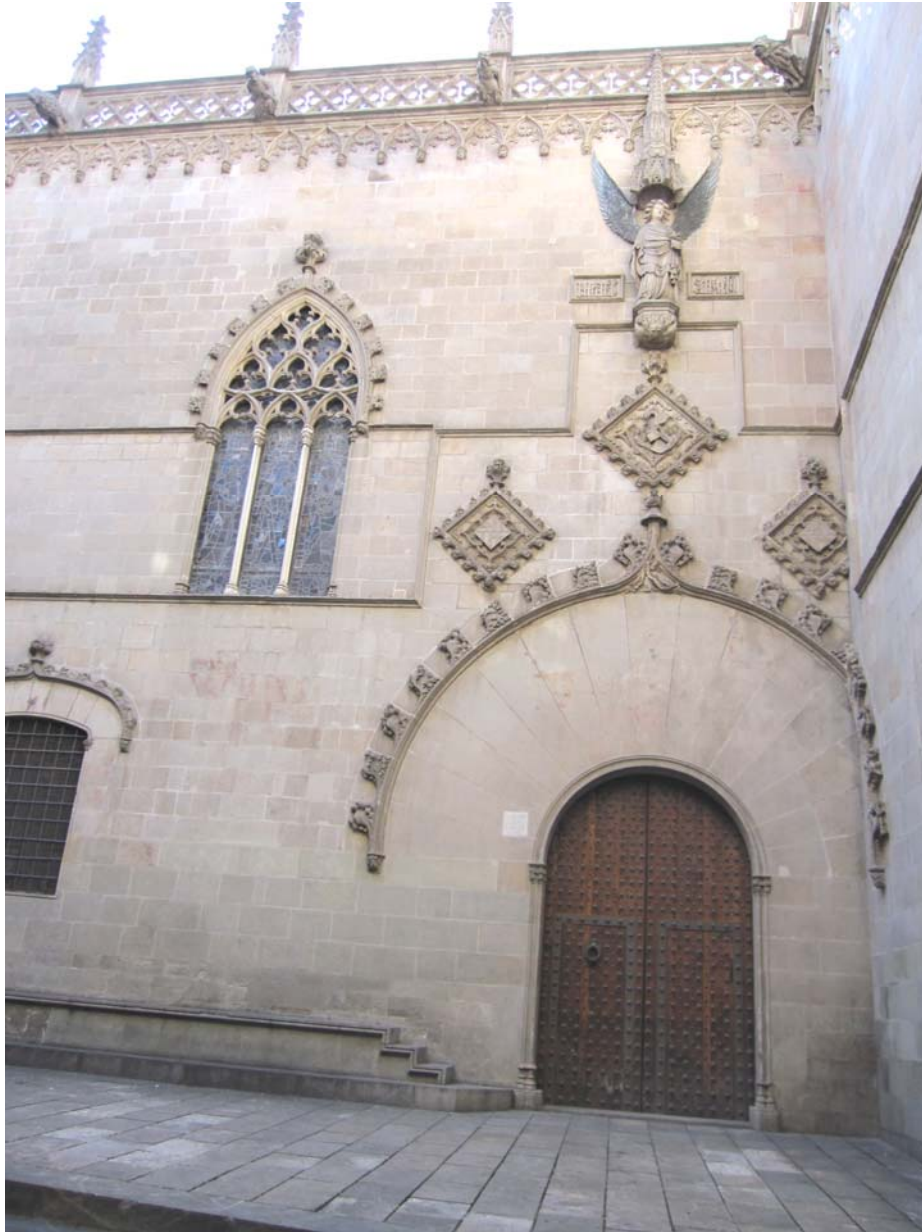
Detall de les cadenes que tancaven el port de Marsella, emportades com a trofeu de guerra per Alfons *el Magnànim*. Fotos: Montserrat Toldrà

Corona gòtica atribuïda a la reina Violant. Porta la llegenda *SYRA, SYRA...* Culmina la cadira atribuïda al rei Martí sobre la qual es troba la custodia de la catedral de Barcelona. *La Catedral de Barcelona, op. cit.* p. 79.

Sant Jordi, escultura de Pere Joan, en el palau de la Generalitat. 1418. Barcelona. Foto: Montserrat Toldrà

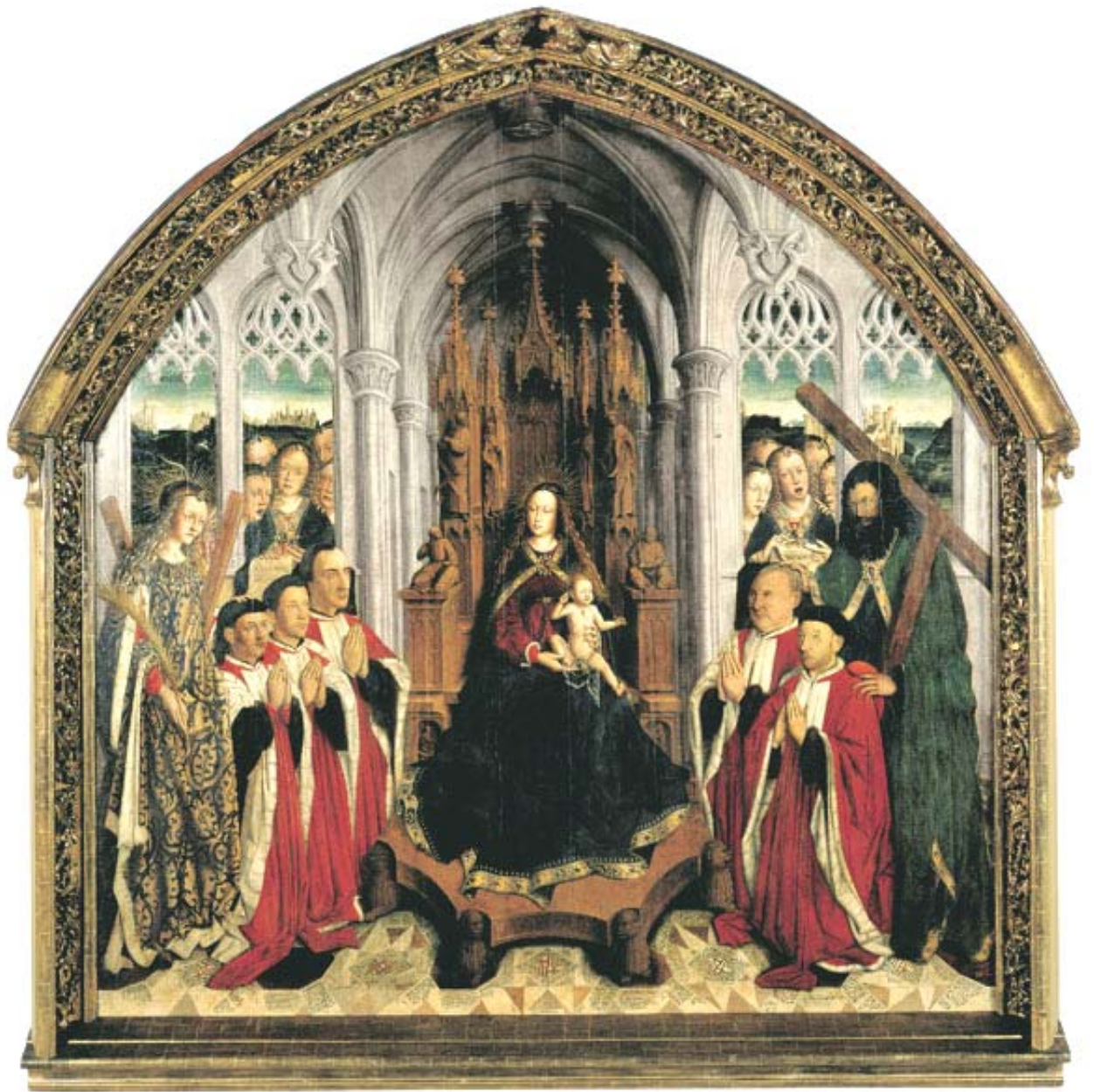
Façana gòtica de la Casa de la Ciutat (Consell de Cent), s. XV . Barcelona. Foto: M..T.

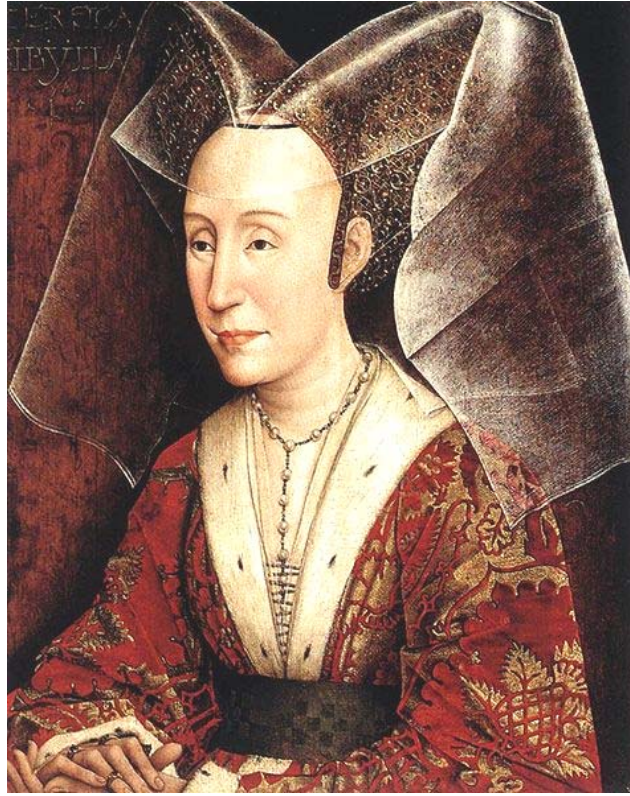
Palau reial major, s. XI-XIV. Torre del rei Martí (1555), finestrals del saló Tinell, entrada i escala. Capella de Santa Àgueda. Barcelona. Foto: M.T.

Capella del palau reial o capella de Santa Àgueda., s. XIV. Foto: M. T.

Verge dels Consellers, per Lluís Dalmau (1445). Apareixen retratats els cinc consellers de Barcelona que van encarregar l'obra, amb Santa Eulàlia i Sant Andreu. MNAC.

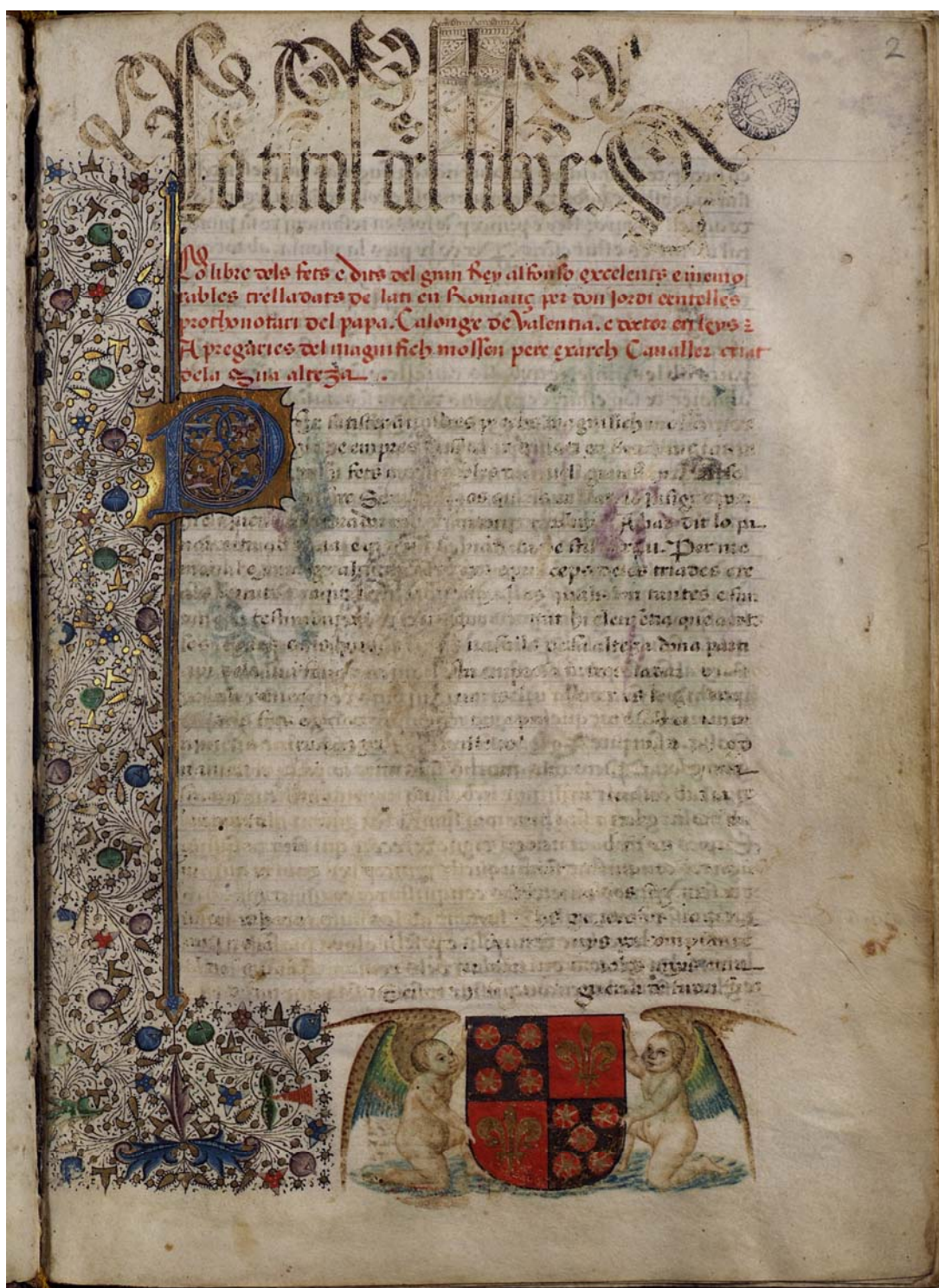
Retrat d'Isabel de Portugal esposa de Felip *el Bo*, duc de Borgonya, cosina de la reina Maria. (Isabel era filla de Joan I, rei de Portugal, i Felipa de Lancàster).

Retrat del rei Carles VII de França (1444), per Jean Fouquet. Museu del Louvre.

Cançoner d'Estúñiga. Biblioteca del rei Alfons *el Magnànim*.

Lo libre dels fets e dits del gran Rey Alfonso... de Beccadelli, traducció de Jordi Centelles. Biblioteca de Catalunya, ms. 1715, f. 2.

Satyrae. Obra dedicada per Francesco Fidelfo al rei Alfons. En la miniatura Fidelfo entrega el llibre al rei en presència del seu fill Ferran. Còdex procedent de la Biblioteca reial de Nàpols. Biblioteca Històrica de la Universitat de València. Ms. 398, f. 29.

Llibre d'Hores, il·luminat per Bernat Martorell (1444), encàrrec de la família Llobera, procedent del convent de Santa Clara de Barcelona. AHCB, Mn.A, n.398, fol. 149v.

Exterior del monestir de la Santíssima Trinitat i porta d'entrada de l'església. El relleu del timpà és de ceràmica florentina. Segle XV. Fotos: Montserrat Toldrà

Sepulcre de la reina Maria en el claustre del monestir de la Santíssima Trinitat de València.

Detall dels relleus del sepulcre de la reina Maria: Escuts amb les divises d'Aragó, Castella i Sicília. Les figures laterals porten les divises de la reina, un gresol amb flames a la dreta i tres lliris a l'esquerra.

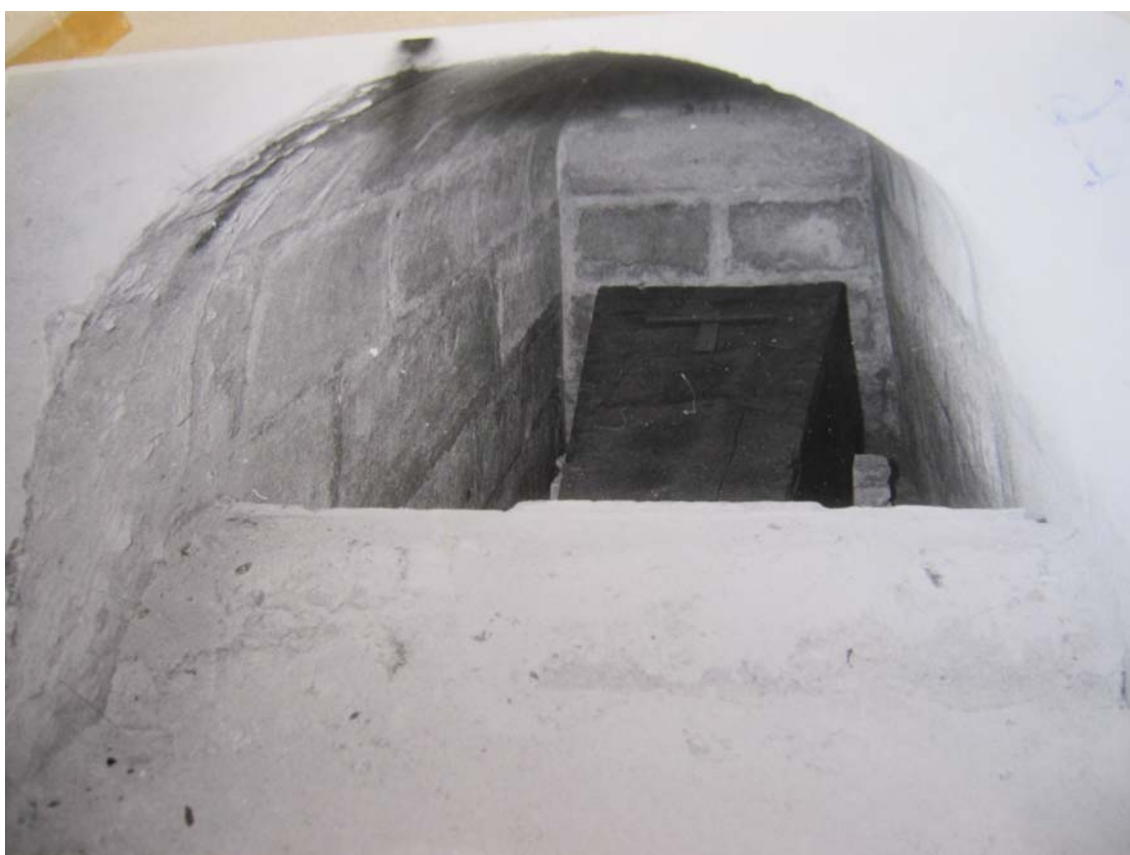

El claustre del Monestir de la Santíssima Trinitat.

Exhumació de les restes de la reina Maria. 1957

Sepulcre de la reina Maria vist des de la sacristia. Accès trobat al 1957

Fotos: Josep Ramon Pérez Aparisi. Arxiu del Monestir

Inhumació de les restes de la reina, vestida amb l'hàbit de les monges clarisses.

MARIE EGREGIAE REGINAE
QUAE PRIMUM IN EUROPA VALENTIAE
COLLEGIUM
APOTHECARUM ESSE DECREVIT
VICISSIMA DIE MARTII A.D. MCCCCXXXI
GRATO AC LIBENTI ANIMO
COLLEGIUM OFFICIALE
PHARMACOPOLARUM VALENTINUM
MAII A.D. MCMLXXXIII

Traducció: A Maria l'egrègia reina la qual per primera vegada a Europa va decretar que a València es constituís un col·legi d'apotecaris el dia 20 de març de l'any del Senyor 1441, amb goig i gratitud el col·legi oficial de farmacèutics de València, maig, any del Senyor 1983.

Làpida penjada al claustre del Monestir de la Santíssima Trinitat de València.

Segells de la reina Maria

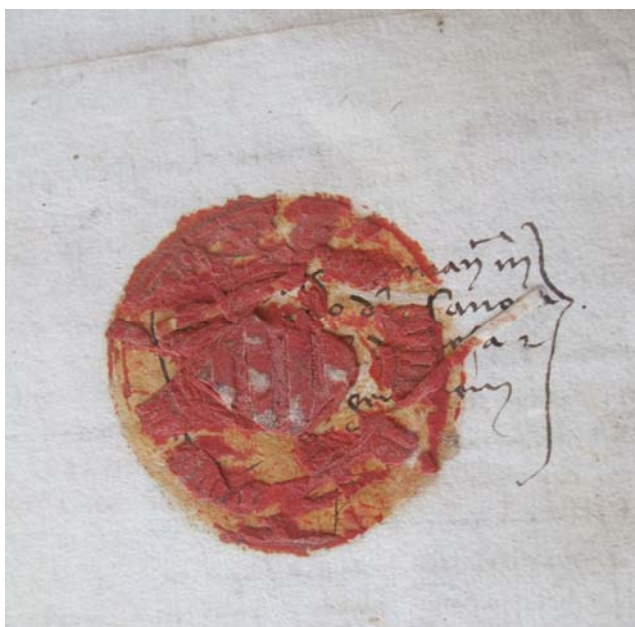
Segell penjant de la reina Maria amb l'escut de quatre barres, la corona i dos animals, el griu i el lleó. Sentència sobre la llegítima d'Elionor de Requesens, Barcelona, 24 de gener de 1433. Arxiu del monestir de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona..

Segell penjant (trençat) i la paraula Reyne abreujada en el privilegi concedit al monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron de Barcelona, el dia 1 d'octubre de 1453. Arxiu Diocesà de Barcelona. Fotos: Montserrat Toldrà

Segell enganxat al dors de la carta de la reina Maria enviada al mestre racional des de Perpinyà, el dia 11 de juliol de 1449, sobre els juraments dels oficials reials. ACA.

Segell enganxat al dors del document de la reina sobre els danys causats al molí del monestir de Santes Creus. Barcelona, 30 agost de 1447. Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès.